

מועד אחרון / נתן אלתרמן

1

המדיניות הישראלית העלתה השבוע שתי הצהרות בענינים-שביסוד. האחת היתה שיא של תקיפות קיצונית והשניה תמצית של גמישות ריאליסטית. הצד השווה שביניהן היה הצליל החלול, הסתמי, המביך, שעלה מתוכן. הראשנה באה לידי ביטוי בשיחתו של ראש-הממשלה עם כתב יונייטד-פראָס, ואילו השניה שייכת לתכונה הרבה שקמה מסביב לצו של משרד-הפנים בענין "השטחים המוחזקים". בשיחתו עם הכתב של סוכנות הידיעות האמריקנית אמר, כידוע, ראש-הממשלה, כי אם תתערב ברית-המועצות התערבות פעילה בסכסוך שבינינו ובין מדינות-ערב נילחם עד הישראלי האחרון.

הצהרה זו השאירה את הציבור נבוך קמעה ותוהה על פשר הדברים. מבוכה זו נבעה במידה מסויימת גם מן העובדה שדברים אלה, מצד החלטיות נחושה שבהם, לא נתיישבו אלא בדוחק עם אָפיו ונוסח דיבורו הרגיל של ראש-הממשלה. עם זאת היה תכנם ברור בתכלית ולא הניח מקום לספק. ראש-הממשלה אמר למעשה שאם תתערב ברית-המועצות בסכסוך, נילחם בה מתוך ידיעה ברורה שסופנו להימחות מעל פני האדמה.

החלטיות חותכת זו אינה מניחה מקום לפירושים הרבה. ובכל-זאת, כיוון שהצהרה זו, כמסתבר, אינה פרי החלטה נחרצת שנתקבלה בישיבת הממשלה, ראוי להעיר שיש ספק אם הישראלי-המיועד-להיות-אחרון צריך לראות את הדברים האלה כהתחייבות מראש.

דומה כי אף בלי לעשות חשבון-כוחות או חשבון קיום-או-חדלון ובלי להעלות אפשרויות אחרות, כגון רתיעתה של ברית-המועצות מפני הסתבכויות נוספות וכדומה, אפשר לומר כי בענין זה שהעלה ראש-הממשלה דיה להחלטה בשעתה.

ראוי להוסיף ולומר, כי ספק הוא אם דיבור בדומה לזה יצא מעולם מפי ראש-ממשלה של כל מדינה שהיא בעת שיחה על תחזית פוליטית כוללת. אפילו צ'רצ'יל, בנאומו המפורסם אחרי דאנקרק, שעה שהבטיח כי "אנו נילחם על הים, אנו נילחם ביבשה, אנו נילחם על החופים, אנו נילחם בערים" וכן הלאה, לא הגיע במידת החלטיות שלו עד האנגלי הפוטנציאלי-האחרון. העובדה כי סיכויינו במלחמה עם ברית-המועצות פחותים אף מסיכוייו של צ'רצ'יל לפני הקרב על אנגליה, אינה מוסיפה אלא גורעת מתוקף דבריו של ראש ממשלת ישראל, ואפילו עושה אותם, על אף הנימה הדראמאטית, בעלי גוון

חייכני במקצת. אפשר לומר כי הציבור שאב עידוד מן התחושה הרווחת שעל אף רצינות הנושא לא היה דיבורו של ראש-הממשלה רציני.

אמנם כן, דיבורים כאלה נשמעו מפי מפקדים וראשי גייסות, אלא שערכם הוא בכך שהם נשמעו בנסיבות קרב ממש, כתשובה להצעת כניעה אחרונה, ובמסיבות כאלה אין זה על-פי-רוב דיבור של יאוש בלבד, אלא גם הפגנת-כוח ואפילו גורם מרתיע. כן, הכל אפשר למצוא בדיבור כזה, שעה שהוא נאמר במקום הנכון ובנסיבות הנכונות, הכל, פרט לאותה נימה של דרך אגב ושל תחזית סתמית כדרך שביטא זאת ראש-הממשלה.

אך נושא זה מוטב לא להאריך בו. תשובתו המסתייגת של שר-ההסברה, ישראל גלילי, שעה שנשאל בענין זה, אינה צריכה תוספת.

אלא שבשבוע זה ממש זכתה המדיניות הישראלית לביטוי נוסף שהיה, כאמור, כמעט היפוכו של הקודם מצד הנימה והסגנון. ביטוי שני זה הוא רב-משמעות יותר וצריך להדאיג יותר מן הקודם, על אף היותו, לכאורה, מופת של גמישות ופיכחון.

2

כוונתי למתח ולהתרועצות שאחזו את מדינאינו בענין צווי משרד-הפנים לגבי "השטחים המוחזקים". דומה שאילו ישבה סנהדרין שלמה וטרחה להמציא דוגמה שמתוכה ישתקף חליה היסודי של המדיניות הישראלית לא היו יגיעותיה מצמיחות מופת תמציתי יותר מן התגובה שהגיבה מדיניותנו על הצווים האלה ומכל מה שנתלווה לכך עד לניסוח הרשמי שבה נתגבשה תגובה זו.

ניסוח זה קובע, כידוע, כי צו משרד-הפנים, שבו נאמר כי השטחים המוחזקים לא ייחשבו מעתה כ"שטחי-אויב", אינו אלא צעד פורמאלי, הבא להסדיר את עניני נוהל ואין בו כל משמעות מהותית. אכן, זהו ניסוח שדבריו פשוטים ומאירים בתכלית ואינם מניחים מקום לספק. רק זו צרה, שמכמה בחינות, ואף מצד הדגש החזק שהוטל בניסוח זה ומצד התכונה שסביבו ומצד הנזיפות שהוטחו במשרד-הפנים, נעשה ההסבר הזה בעל משמעות עקרונית רבה יותר ממשמעות הצווים שהוא בא להפריכם. אתה רוצה להניח כי רק מחמת להיטות של בהלה לא ראתה ממשלתנו להעיר, אפילו ברמיזה קלה, בתוך כל הדברים שנשמעו בענין זה, שאם אנו אומרים כי צו משרד-הפנים בענין שינוי מעמד השטחים אינו אלא פורמאליות נטולת משמעות, אין משמע מכאן שמכל הבחינות האחרות נשארים השטחים בגדר "שטחי אויב" כמו שהיה לפני המלחמה.

דבר זה לא נאמר לא במפורש ולא ברמז, וייתכן שלא היינו חשים בהעידרו, לולא עלתה מתוך כל ההשתדלות של משרד-החוץ נימה אשר כל שומעיה, הן בישראל והן בארצות-חוץ, שאליהם בעיקר נתכוונו הדברים, מוכרחים היו להסיק מתוכה כי חלילה לו למישהו לחשוך בנו שאנו מתכוונים בכלל לשנות משהו לגבי מעמדם של שטחים אלה, כביכול, וכי יודעים אנו היטב כי שטחים אלה אינם אלא

פקדון בידינו ואנו נושאים באחריות לגבי הבעלים האמתיים שהם חוסיין ונאצר וממשלת סוריה. שום זיקות אחרות וקשרים אחרים ובעלי פקדון אחרים לא הוזכרו בכל מה שנאמר בענין זה בעל-פה או בכתב.

3

להיטות זו נבעה מן החשש פן ישתמשו שליטי ערב בצעד הישראלי הזה כדי לסכל את מאמציו של יארינג להביא את הצדדים לידי שיחות ויאשימו אותנו בכשלוננו. אך כדאי לשים לב לעובדה שעל אף המחאות לא יצאו שליטי ערב מן הכלים יותר מאשר בהזדמנויות אחרות ונאצר מצא דווקא בנסיבות אלו הזדמנות לומר כי שחרור השטחים לא יבוא אלא שלבים שלבים ומועצת-הבטחון לא הובהלה והעולם לא התהפך ושגריר ירדן במצרים אפילו הכריז כי צעד זה של ישראל לשינוי מעמד השטחים היה צפוי ואין זה צריך להפתיע איש. כל זה מעלה בלבך הרהור כי אולי היה ראוי בכל-זאת להניח לפירוש זה שפירשו הערבים את הצעד הישראלי להיקלט לפחות בחלקו, לפחות באחד-מששים, ואולי דווקא בהתחשב בכך שאנו עומדים לפני שיחות שבהן יונח עתידם של שטחים אלה על שולחן המשא-ומתן, כמוצהר על-ידינו השכם והערב.

מרץ רב זה שבו קמנו להוכיח למדינות ערב ולעולם כולו שלא שינינו אלא כקצה קוצו של ניסוח פורמאלי, כלומר שלא עלה אפילו על דעתנו שלא להוסיף גם עכשיו לראות בשטחים אלה "שטחי אויב" לכל דבר, מרץ רב זה היה אולי מופרז גם מבחינות אחרות, היינו אומרים אפילו – מבחינות של קשרים וזיקות שאין לשום אומה אחרת, ומבחינת התודעה וההיסטוריה וכורח-קיום, ושאר דברים שיש יהודים המגחכים לשמעם אך יש גויים שמתחסים לכך ברצינות. אך מסתבר כי מה שלא הפתיע את שגריר ירדן במצרים הפתיע את משרד-החוץ שלנו עד כדי כך שחמתו על משרד-הפנים ועל "קול-ישראל" חרגה אפילו מגבולות הפרוטוקול ועד כדי כך ש"דבר" ראה צורך לכתוב במאמר ראשי כי "אם אמנם עורר הצו של משרד-הפנים דאגה אמיתית בלב שליטי ערב צריך ההסבר שלנו להרגיעם".

הבנה זו לגבי "הדאגה האמיתית" של השליטים הערבים לנוכח אותו צו העשוי להתפרש להם כאילו אנו חדלים לראות את שומרון ויהודה כשטחי אויב, אינה חורגת, על אף מידת רגישות פאנטאסטית שבה, מכל האווירה אשר שררה השבוע מסביב לענין זה.

4

אנו עומדים, כידוע, לפני שיחות עם מדינות-ערב, והנני מסכים לאלה שסבורים כי אם הצד הערבי יסכים להיפגש אתנו לשיחות פנים אל פנים, ובתיווכו של שליח המזכיר הכללי של או"ם, עלינו להיענות לאפשרות זו. עלינו להיענות לכך גם אם יש בכך משום ויתור על עקרון השיחות הישירות שהכרזנו עליו בתקיפות רבה כל-כך. ויתור זה הוא עובדה ואין לטשטשו ולהחליקו בפיתולי הסברים

כדרך שמדינאינו מנסים לעשות עכשיו כדי "להציל את הכבוד". הפרת העיקרון יש בה, לדעת, במקרה זה, פחות אי-כבוד מאשר במאמצי ההסברים הדחוקים והמאולצים, המנסים לשכנע את דעת-הקהל שלא ויתרנו שמץ ויתור ואנו "דבקים בעיקרון" ועומדים עליו "עמידה איתנה" וכיוצא באלה מן המלון הידוע.

שאלת מעמדו של יארינג בשיחות – אם הוא בבחינת "צד שלישי" או לא – חשובה כיום פחות מן השאלה מהו מטען הרצון ובהירות-הכוונות והחלטיות-העקרונות שאנו מביאים לשיחות אלו. החזיון שהתרחש בשבוע זה, מסביב לענין "שטחי האויב", אינו אלא בכואה זעירה לאותו דמדום שבו שרויה מדיניותנו לגבי ענינים ראשונים במעלה.

5

מדיניותנו היתה בנויה על הנחה שהערבים לא יסכימו לדבר אתנו בעתיד הנראה לעין. יסודה המוחשי האחד של התפישה המדינית שלנו היתה הסתמכות על "עיקשותם של שליטי ערב". על סמך הנחה זו קבענו שאנו פטורים מקביעת כוונות ועקרונות, והחכמה המדינית העילאית היא שלא להצהיר ולא להתחייב ולא לחייב, ובעיקר לא לומר דבר העשוי להזכיר למישהו כי מעמדנו בשטחים המוחזקים אינו רק מעמד של כיבוש צבאי, הצריך לשמור על התקנות, על-מנת למסור את הפקדון לבעליו כמו שהוא, אולי פרט לתיקוני גבול מסויימים.

שיטה זו היתה מישגה לא יכופר לא רק מצד עצמה אלא גם משום שאותה "עיקשות" ערבית שסמכנו עליה לא היתה עיקשות סתמית ופאסיבית. זו היתה עקשנות של שינון עקרונות ברורים, שינון מתמיד, שלא פסק אפילו יום אחר מלחזור על טענות הבעלות הערבית החוקית על השטחים שחובה להחזירם לבעליהם החוקיים, – עיקרון שהלך ונשתרש בדעת-הקהל בעולם. לעומת זאת אנו הולכים לשיחות אלו לאחר שוויתרנו אפילו על המשא-ומתן הישיר, שאותו עשינו לעיקר העיקרים ולמענו זנחנו כל טענות אחרות ועקרונות אחרים, שעה שהסתפקנו, הן כלפי פנים והן כלפי חוץ, בהצהרות כי "בשיחות הישירות ידובר על הכל". אנו הולכים לשיחות אלו ואיתנו רק טענת זכותנו להתקיים על אדמות וטענת גבולות-בטחון שלא יהיו גבולות שביתת-הנשק. במידה שקבענו עיקרון כלשהו חוץ מזה, היה זה העיקרון המופרך שחזר ונשנה בפי שר-החוץ, כי עלינו לדעת שהמצב הנוכחי, כגון עמידתנו בשומרון וביהודה, הוא מצב שאינו מתיישב עם אפשרות השלום באיזור.

6

לא על משמעתה מדיניות זו כלפי חוץ אני מדבר כאן, אלא על משמעותה כלפי עצמנו. מדיניות זו של עמידה על זכות-הקיום בלבד ועל זכות-הבטחון, מתוך דחיה והחרמה של כל שמחוץ לזה, הוא חידוש בדברי ימי העם היהודי. גם בשנות השיעבוד המרות ביותר שבדברי ימיו ידע העם הזה שלא להתכחש

לזיקות וקשרים אשר היו מיסודי קיומו ובטחוננו. מעולם לא הרשו לעצמם ראשי-עם יהודיים לדבר על ארץ-ישראל כדברים שאנו שומעים כיום הזה. מעולם לא היתה מנהיגות יהודית מרשה לעצמה להצהיר, ללא כל תוספת והסתייגות, כי שעה שהיא קובעת שחבלי ארץ זו, ובה שטחים שהם ערשה ולבה של האומה, אינם שטחי-אויב, היא מתכוונת רק לפורמאליות נטולת משמעות כלשהי. הרבה נכתב ונאמר על כך כי במקום התודעה הדתית, שקיימה את האומה עד הזמן החדש, באה התודעה הלאומית להיות לחישוק המלכד את העם. אילו היו קודמינו נוהגים בעקרונות הדתיים כדרך שאנו נוהגים כיום בעקרונות הלאומיים החילוניים, כי אז היינו עוברים ובטלים מן העולם מזה מאות בשנים. תהלית רצוף ומהיר של התרוקנות מעיקרים גרם לכך שעל סף השיחות הללו אנו עומדים בתוך דמדומים של רצון ושל הכרה שהתחלפו בנוסחות של חלקת-לשון ושל טכסיסי התחמקות מן העיקר. ייתכן כי זה המועד האחרון שבו עלינו לראות את הדברים כמו שהם, כדי שבבואנו להטיל את ארץ-ישראל על שולחן השיחות לא ניהפך מבלי משים, ל"צד שלישי", המתווך בינה ובין שליטי ערב.